

Јунаштво и радна етика : вредносни систем гусала у 21. веку

Српске гусле су вековима играле одређену политичку улогу. Успомена на изгубљену државност и установе преношена је превасходно гуслама, као и идеја слободе. На тај начин је изведено јачање капацитета за извођење највећег пројекта српског народа у протеклих седам векова : ослобођење од Турака и обнову државе.

Од 1804-1918 пројекат је у потпуности остварен, чиме настају сасвим различити услови. Уместо раје, Срби су постали државотворни народ, а уместо туђе и непријатељске управе поставили своју. Нажалост, прилагођавање новонасталим условима извршено је углавном на површини, док су темељне категорије, попут вредности, у великој мери очувале континуитет са турским добом.

Ако је за рају рад био обесмишљен отимачинама и кулуком, и данас се често могу чути рајетински ставови попут „не могу тако мало да ме плате како мало ја могу да радим“. Раја је зазирала од отоманске државе, а најхрабрији је и отворено подривали, али и данас није реткост да се грађани поносе утајом пореза. Раја је, да би опстала под туђинском влашћу, морала да развије паралелни систем, али ми и данас више волимо везу него конкурс. Раја је измицала шеријату и живела под хаотичним мноштвом закона, али ми још увек живимо у неукњиженим становима, плаћамо мимо рачуна, и возимо без појаса. Ако је раја живела по селима, клонећи се турских градова и путева, ми ни данас немамо високу комуналну свест, што доказује ђубре у нашим градовима и рупе на путевима. Раја је могла да напредује кроз друштво само ако погази своју веру, али ми и даље успешне доживљавамо као издајнике, и већ у школи осуђујемо „штребере“. Што се тиче елите и државних службеника, они се о народу старају колико и Османлије о раји, у шта се можемо уверити на сваком шалтеру. Примери се ређају у недоглед.

Ради се о историјској трагедији једног народа који је слободу сањао вековима, и био спреман да за њу поднесе сваку жртву, да би се када ју је најзад освојио, као предомислио. Својим односом према раду, одговорности и солидарности, ми већ два века поручујемо „Врати се ага“. Пошто смо према сопственој држави наставили да се понашамо као према „пустом турском“, ми смо у слободи остали робље.

Светлији део ове приче је да још увек имамо и слободу и државу, и да треба само да их извадимо из запећка пре него што заиста пропадну, што се на географској периферији већ увелико догађа (најскорији пример Косова је и најболнији). Последњи је час за усклађивање вредносног система, изградњу државе и уживање слободе. Али колико нам у томе на почетку 21. века могу помоћи гусле и њихове традиционалне вредности?

Потребно је пре свега да се сетимо да кључна реч за традицију није очување, већ преношење. То потврђује и етимологија, како речи традиција (латинско *tradere*), тако и српског облика *предање*. Идеју предања, односно предаје, можемо сликовито

представити трком штафете. Потребно је заузети положај, примити штафету, са њом претрчати свој део трке и предати је следећем такмичару. Данас код нас уместо тога преовладавају две крајности : једни отрче без штафете јер не знају шта би с њом, док други поступају још горе : преузму штафету и седну са стране да би јој се на миру дивили.

У истинском смислу предања гусле јесу актуелне, јер чувају позитивна искуства из прошлости, омогућавају успостављање континуитета и тако нас оснажују за савремене изазове. Наша употреба гусала - наш део трке - у многоме ће одступати од наслеђа, али ће га у ствари одржати у животу и пренети његову суштину следећем поколењу. И саме гусле су претрпеле значајна прилагођавања на путу до Вукових записа, да не спомињемо промене које су се догодиле од Вука на овамо.

У време устанка, слобода је зависила од борбености народа и његове војне организације. Још читав век, руковање јатаганом била је престижна лична вештина. Али у чему би данас требало обучавати младе мегданције да би допринели личном и друштвеном развоју ? Одговор нуде примери Швајцарске и Јапана, чији народи су својевремено, као и Срби, били ратничка елита својих региона. Ове државе су одржале своје позиције у светском врху управо јер су увиделе да се слобода и слава више не задобијају на бојном пољу, већ на тржишту. Они су и даље елита, али не ратничка, већ радничка. Врхунско руковање оружјем замењено је изузетним руковањем оруђем, а престиж самураја и швајцарске гарде престижом Сонија, Тојоте и Ролекса.

И код нас је постојало схватање да је основни део преношења прелазак из епских у привредне вредности и развој радне етике. Карловачки прота и велики национални радник Никола Беговић, сакупљач народних песама (*Srpske narodne pjesme iz Like i Vanije*, Zagreb, 1885), говорио је „Били смо јунаци на пушци и на муци... Али одсад ваља да будемо јунаци на привреди.“ Став је у потпуности прихватио његов ученик Владимир Матијевић, оснивач Привредника, највеће невладине организације у историји Србије и Југославије. Овај веома богати трговац и банкар лични пословни успех заснива на идеалима гусала : „*Бити кадар стићи и утећи и на страину мјесту постојати*“. Привредник је збринуо, одшколовао и запослио 40.000 (!) питомаца из дефаворизованих средина, васпитавајући их у духу свог гесла „Рад, штедња, честитост“. Попут Матијевића, Тесла и Пупин су били потомци српских граничара, и нису крили своје одушевљење гуслама. Обојца су били велики радници. Тесла је говорио : „Да би био успешан у овом свету, човек мора да се приволи на најтежу врсту рада“, а Пупин : „Ништа човека не чини толико срећним као поштено уверење да је дао све од себе“. Ови великани су својим животима извели усклађивање о ком говоримо. Они су постали витезови рада и знања.

Сем идентичне државотворне улоге, нови вредносни систем је у бити сагласан са традиционалним. Потребно је јатаган заменити тастатуром, али вештина и изузетност остају исте, као и њихови резултати. Гусле нуде низ конкретних одговора на најважније питање : „Како ће нам бити боље?“. Тако што ћемо постати кадри попут хајдука, скочити на ноге лагане и добити онолико мегдана колико је у години дана :

диплома, послова, радних успеха, остварених пројеката.... Тако што ћемо опонашати вештину Лексе Саичића, темељност Луке Лазаревића, солидарност Ивана Кнежевића, искреност Краљевића Марка, изграђену свест Јелице од Сталаћа, бригу за опште добро Св. Петра Цетињског, предузетништво Милоша Обилића и марљивост Карађорђеву, на којој почива слобода :

Ко ће љута змаја преварити,
Ко ли њега спаваћива наћи.

Почетак буне против дахија (Вук4 24:476, 7)

Али изнад свега, тако што ћемо усвојити поруку гусала да је држава привилегија која се стиче трудом, а слобода најскупљи луксуз.

Проф. Др Андреј Фајгел